

Андріюк В. В.,
к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і
права Прикарпатського національного університету
ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Часовий фактор в юридичному прогнозуванні

Однією з найбільш важливих методологічних проблем як в теорії, так і в практиці юридичного прогнозування є визначення часових характеристик останнього. Адже, з одного боку, досить часто саме від них залежить достовірність, надійність і точність прогностичного дослідження. Крім того, часовий фактор враховується і при визначенні цілей та завдань юридичного прогнозування, виборі дослідником методів досягнення майбутнього стану того чи іншого об'єкта державно-правової сфери дійсності. З іншого боку, виходячи з практично необхідної точності юридичного прогнозу, цілей та завдань прогнозування, вибраних дослідником методів визначається і строк прогнозування. Отже, часовий інтервал виступає важливим фактором, що впливає на юридичне прогнозування, і при цьому тісно взаємопов'язаний та взаємодіє з іншими факторами, характеристиками та компонентами юридичного прогнозування, чим і зумовлюється *актуальність* його дослідження.

Не зайво пригадати, що іноді в науковій літературі з прогностики в залежності від часового інтервалу вирішується і питання щодо самого визначення прогнозування. Так, наприклад, З. Мадей вказує, що часовий горизонт прогнозу (тобто максимальний його часовий інтервал) може охоплювати 20-30 років, а поза цим горизонтом будь-які висловлювання стосовно майбутнього розвитку досліджуваного об'єкта перетворюються в гіпотезу, яка простягається до меж наукової думки і розглядається автором як ще один вид наукового передбачення поряд з прогнозом [1, с. 45].

Досить часто часовий фактор прогнозування згадується в науковій літературі з прогностики, іноді, навіть, він піддається більш-менш

грунтовному аналізу. Так, наприклад, Е. Янч детально розглядає фактор часу в технологічному прогнозуванні, виділяючи певні періоди, що визначають координати вертикального переміщення технології аж до самого рівня її застосування (див.: [2, с. 46-58]). Доволі ґрунтовно проблема часу досліджувалась в філософській літературі.

Таким чином, аналіз питань стосовно часового інтервалу прогнозування в комплексі з іншими характеристиками дозволяє визначити, щонайменше, основні параметри прогнозу (зокрема, його точність), цілі та завдання прогностичного дослідження, межі прогнозу, методи, що застосовуються для його генерації. Проте, не зважаючи на значну вагомість темпоральної характеристики прогнозування, все ж доводиться констатувати на сьогодні *недостатність дослідженості* цього питання. Причому, останнє стосується як юридичної, так і загальної прогностики.

В цьому плані, насамперед, постає питання взагалі про часові межі юридичного прогнозування: на який строк можливе наукове передбачування розвитку того чи іншого об'єкта державно-правової сфери дійсності? Стосовно останнього, слід зазначити, що часові параметри прогнозування позначаються різними термінами, які досить часто вживаються в різних розуміннях. Так, наприклад, терміном „прогностичний горизонт” („горизонт прогнозування”) позначається і „максимально можливий період випередження прогнозу” [3, с. 11] і „часовий інтервал розвитку об'єкта прогнозування в майбутньому” [4, с. 150], або й проміжок часу, на який розробляється прогноз. З огляду на це, варто визначити основні поняття, в яких відображаються часові параметри прогнозування.

Основною метою цієї статті є висвітлення найбільш вагомих характеристик часового фактору як детермінанти юридичного прогнозування.

Для досягнення поставленої мети будуть проаналізовані найбільш важливі моменти впливу часового фактору на процес юридичного прогнозування та його результат (юридичний прогноз).

Отже, для позначення проміжку часу від теперішнього в майбутнє, на який робиться прогноз найчастіше вживається термін „період випередження прогнозу”. До речі, саме останній ще в 1990 році був визнаний Комітетом з науково-технічної термінології АН СРСР в якості рекомендованого для застосування в науково-технічній літературі, засобах масової інформації, навчальному процесі, стандартах і документації, а такі терміни, як час випередження, час прогнозування, прогностичний горизонт, строк прогнозування, дальність прогнозування, названі серед nereкомендованих (див.: [3, с. 11]). Не досить вдалими окремі автори вважають і терміни „прогнозований період” і „період прогнозу”, висловлюючись на користь терміну „період випередження при прогнозуванні”, під яким розуміють „відрізок часу від моменту, для якого є останні статистичні дані про досліджуваний об’єкт, до моменту, до якого відноситься прогноз” [5, с. 6]. Проте, треба сказати, що, очевидно, немає ніяких перешкод для вживання з цією метою, окрім терміну „період випередження прогнозу”, й деяких інших (зокрема, словосполучення „часовий інтервал прогнозування”). При цьому лише слід виключити можливість полісемічності термінів та надмірної синонімії.

Максимально можливий період випередження прогнозу (часовий інтервал прогнозування) можна відображати терміном „прогностичний горизонт” („горизонт прогнозування”), який, ймовірно, введений в науковий обіг за аналогією з географічним поняттям горизонту, як лінії позірного перетину неба і земної поверхні (лінії, що обмежує видиму частину поверхні землі).

Повертаючись до питання про часові межі юридичного прогнозування (цебто горизонт юридичного прогнозування), треба сказати, що в літературі з прогностики воно досліджене, мабуть, найменше. Звичайно, приблизні чи точні кількісні показники горизонту прогнозування визначаються практично у всіх сферах науково-практичної діяльності суспільства. Причому, часові

межі прогнозів різних об'єктів дуже різняться. Так, в природознавчому прогнозуванні вони можуть вимірюватись долями секунди, а можуть сягати і до мільярдів років. Що ж до соціального прогнозування, то тут розкид кількісних показників не такий різючий. Найчастіше максимально можливий часовий інтервал соціального прогнозування вважається обґрунтовано необхідним і достатнім на рівні 15-20 років (див., наприклад, [6, с. 196], [7, с. 34-35]). До речі, саме такі показники горизонту прогнозування превалюють і в юридичній літературі. Зокрема, часові межі для юридичного прогнозування на рівні 15-20 років визначають Г. А. Аванесов (див.: [8, с. 44]), К. В. Агаміров [9, с. 8]. Іноді, виходячи з можливого методологічного інструментарію соціального прогнозування, ведуть мову про горизонт прогнозування в діапазоні найближчих 20-30 років (див.: [10, с. 32], [1, с. 45]), а для деяких випадків продовжують його до 50-100 років і навіть понад це (див.: [10, с. 32]). Думки стосовно більш тривалого горизонту прогнозування, ніж 15-20 років, зустрічаються і в юридичній літературі. Так, М. І. Козюбра веде мову про розробку правових прогнозів на строк понад 30 років [11, с. 57]. Причому, розглядаючи питання про можливість юридичного прогнозування, наприклад, на 30-50 і більше років автор цілком справедливо зазначає, що не зважаючи на більшу „заземленість” правових явищ і процесів, зв'язків і відношень, які становлять предмет юридичної науки, їх більшу прив'язаність до так званого „малого часу” (конкретно-історичних умов) та буденних життєвих потреб людей, ніж предметів не тільки природничих, але й інших суспільних наук, і, як наслідок, більшу рухливість, нестійкість, змінність цих явищ та процесів, зв'язків і відношень, що не може не відобразитись на дальності горизонту юридичного прогнозування, все ж це „не повинно давати привід для нігілізму відносно можливостей юридичної науки в довгостроковому прогнозуванні”, адже юридична наука – це наука не тільки сьогоденного і завтрашнього дня, але вона повинна „заглядати в майбутнє доволі віддалене” [11, с. 57-58]. Звичайно, поки що потенціал юридичної науки в цьому напрямку досить обмежений. Залишається

сподіватись, що із розвитком методології прогностичного дослідження об'єктів державно-правової сфери дійсності така ситуація, очевидно, зміниться на краще.

Треба сказати, що визначення протяжності горизонту прогнозування необхідне не тільки для встановлення часових меж юридичного прогнозування, достовірності, надійності і точності його результату, цілей та завдань прогностичного дослідження, здійснення вибору методологічного інструментарію прогностичного осягнення державно-правової сфери дійсності, але і для класифікації юридичних прогнозів за часовим інтервалом. Адже, щоб визначити строки для того чи іншого виду прогнозу за часовим критерієм, потрібно знати максимально можливий термін, на який можна виявити перспективу розвитку досліджуваного об'єкта. Оскільки ж питання щодо горизонту прогнозування і проблеми класифікації юридичних прогнозів за часовим критерієм тісно взаємопов'язані між собою, то цілком логічно їх розглядати комплексно.

В літературі з прогностики немає єдиної методологічної основи ні для поділу прогнозів на види за часовим критерієм, ні для визначення темпоральної протяжності стосовно кожного з цих видів, ні для виявлення горизонту прогнозування. Так, найбільш поширеним і в вітчизняній, і в зарубіжній літературі є поділ прогнозів за темпоральним критерієм на три види: короткострокові, середньострокові та довгострокові (див., наприклад, [12, с. 24-25], [6, с. 6], [5, с. 196], [13, с. 21]). Проте, іноді називають чотири, п'ять чи навіть сім видів прогнозів за вказаним критерієм. Причому, найчастіше додають ще поточні (оперативні, надкороткострокові) і наддовгострокові прогнози. Так, І.В.Бестужев-Лада за цим критерієм всю множину прогнозів розділяє на всю множину прогнозів розділяє на поточні (розраховані на перспективу, протягом якої не очікується ніяких суттєвих змін об'єкта дослідження – ні кількісних, ні якісних), короткострокові (розраховані на перспективу тільки кількісних змін), середньострокові (охоплюють перспективу, проміжну між коротко- і довгостроковою, з

переважанням очікуваних кількісних змін над якісними), довгострокові (розраховані на перспективу не тільки кількісних, але і якісних змін), наддовгострокові (розраховані на перспективу, коли очікуються настільки значні якісні зміни, що, по суті, можна говорити лише про найзагальніші закономірності розвитку природи і суспільства) [10,с.20-21].

Г.А.Аванесов в залежності від строків також виділяє п'ять видів прогнозів: наддовгострокові, довгострокові, середньострокові, короткострокові і надкороткострокові [14,с.40]. В.В.Косолапов взагалі виділяє сім так званих горизонтів прогнозування, які "створюють взаємозв'язану систему прогнозів": 1) невизначено-далекий; 2) супердовгостроковий; 3) наддовгостроковий; 4) довгостроковий; 5) середньостроковий; 6) короткостроковий; 7) поточний [4, с. 150-151].

Звичайно, є й ряд інших типологій прогнозів за цим критерієм, але треба сказати, що таким чином можна виділити не тільки три, п'ять чи сім видів прогнозів, а й будь-яку іншу їх кількість, провівши більш-менш подрібнений (деталізований) поділ прогнозів за часовим інтервалом прогнозування. Але при цьому завжди слід пам'ятати, що типологія прогнозів за часовим інтервалом є відносною і залежить від якісних і кількісних параметрів досліджуваного об'єкта, показників системи, в якій функціонує цей об'єкт, а також взаємодії його з іншими елементами і системою в цілому. Причому, це стосується не тільки різних за своєю природою об'єктів дійсності, але й навіть в світі державно-правових явищ неможливо однозначно і точно визначити загальні часові межі різних видів прогнозів, як і саму їх кількість, внаслідок великої різноманітності явищ державно-правової сфери суспільства, кожне з яких має свої якісні і кількісні параметри, та факторів, що на неї здійснюють вплив. Тому до прогнозування того чи іншого державно-правового явища чи групи однорідних (тотожних або подібних) явищ завжди повинен бути сформований індивідуальний підхід. Останнє підводить нас до висновку про доцільність поєднання типології прогнозів за часовим інтервалом з класифікацією, в основу якої

покладено структуру загального об'єкта юридичного прогнозування, яким є державно-правова дійсність. Тобто, з огляду на специфіку кожного державного чи правового явища, в юридичній науці варто проводити класифікацію прогнозів, беручи до уваги конкретні об'єкти юридичного прогнозування, зокрема, наприклад, різні елементи правової системи. При цьому можна виділити, наприклад, прогноз стану законності та його деформацій, прогноз різноманітних видів і проявів правосвідомості і правової культури, прогноз правотворчості, прогноз діяльності відповідних суб'єктів по створенню нормативно-правових актів та їх реалізації тощо. Причому, під час класифікації прогнозів за вказаним критерієм можна здійснювати перехід від рівнів більшої загальності до рівнів меншої загальності. Так, наприклад, доцільно виділяти не тільки прогноз системи права, а й прогнози правової норми (зокрема, її ефективності), інституту (субінституту), галузі (підгалузі) права.

Тривалість часового інтервалу для кожного з видів прогнозів за темпоральним критерієм в залежності від об'єкта прогностичного дослідження коливається в наступних межах: для поточних прогнозів – від кількох годин, днів, тижнів до одного-кількох місяців; для короткострокових прогнозів – від одного-кількох місяців до 1-5, а то й 20 років, зазвичай на 1-2 роки (причому, нерідко сюди включаються поточні прогнози); для середньострокових – від 1-5 до 10, а іноді і до 45 років, зазвичай на 1-5 років; для довгострокових – від 5-15 до 20-30, а то й до 50-100 років, зазвичай на 5-15 років; для наддовгострокових – за межами довгострокових прогнозів.

З огляду на відсутність ґрунтовно розробленої дійсно наукової методології детермінації строків в соціальному прогнозуванні, взагалі, і в юридичному, зокрема, існує нагальна потреба формування відповідної методологічної основи. Звичайно, цей процес поступовий і повинен базуватись на наявній ситуації. Стосовно останнього варто зауважити, що на сьогодні, не зважаючи на значний суб'єктивізм та емпіризм оцінок авторів при визначенні строків прогнозування, все ж певні елементи наукового

осягнення цих питань існують. Так, наприклад, С. М. Ямпольський та В. А. Лісічкін здійснюють спробу встановлення часових меж прогнозування. При цьому вони застосовують так званий теоретико-інформаційний підхід до прогнозування, який на їх думку, дозволяє по-новому сформулювати і вирішувати завдання оцінки точності і часу випередження прогнозування[15, с. 34-38]. В своїх напрацюваннях вони виходять з поняття прогностичного шуму. Адже, оскільки неможливо передбачити так, щоб прогноз майбутнього стану розвитку досліджуваного об'єкта повністю співпадав з станом, вимірним безпосередньо в майбутньому часі, то автори припускають, що при передачі (гіпотетичній) повідомлень з майбутнього проходить втрата інформації, пов'язана з наявністю перешкод – прогностичного шуму. В результаті дослідники за допомогою математичних методів на основі поняття прогностичного шуму виводять формулу для визначення прогностичного горизонту в науково-технічному прогнозуванні.

Досить цікаві думки висловлюються і щодо класифікації прогнозів за часовим інтервалом та кількісного визначення останнього. Зокрема, Н. Стефанов, Н. Яхієл та С. Качаунов цілком справедливо ставлять під серйозний сумнів такий підхід, при якому строки прогнозування висувуються як визначальний фактор, а специфіка і відмінність об'єктів ігноруються [16, с. 107]. Тому, цілком очевидно, що простої констатації поділу прогнозів на короткострокові, середньострокові та довгострокові чи навіть більш подрібненої (деталізованої) типології прогнозів за часовим інтервалом прогнозування не досить.

Таким чином, умовність та недосконалість проаналізованих класифікацій прогнозів за часовим інтервалом, а також певну необґрунтованість визначення горизонту юридичного прогнозування можна подолати шляхом ґрунтовного аналізу, в першу чергу, природи досліджуваного державно-правового явища, а також його структури, взаємозв'язків з іншими об'єктами реальної дійсності.

В даному випадку слід комплексно враховувати природу досліджуваного об'єкта з визначенням (виходячи з потреб і можливостей суб'єкта прогнозування) необхідної і достатньої інформації про якісні та кількісні характеристики об'єкта юридичного прогнозування. На підставі виявлених параметрів досліджуваного явища, а також відомостей стосовно прогнозного фону, можна спробувати визначити, так би мовити, максимальну тривалість «циклу життя» цього явища, для якого характерними будуть існуючі найбільш загальні властивості, що детермінують його сутність на даному етапі розвитку. Таким чином окреслюються часові межі прогнозування, тобто горизонт прогнозування, який вже можна, наприклад, поділити на рівновеликі відрізки часу для виокремлення короткострокового, середньострокового та довгострокового прогнозування. Звичайно, вказаний варіант є найбільш простим і не завжди дієвим, адже більшість державно-правових явищ розвиваються в часі нерівномірно. Тому як для визначення горизонту юридичного прогнозування, так і для градації прогнозів за часовим критерієм слід достатньо глибоко проникнути в сутність досліджуваного об'єкта на основі вивчення динаміки змін, які проходили в цьому об'єкті в минулому. Крім того, завжди слід враховувати той факт, що в процесі довгострокового прогнозування (див. про це [17]) істотно обмежується можливість використання методів, що ґрунтуються на екстраполяції та моделюванні.

Отже, подальше удосконалення класифікації прогнозів, в тому числі і юридичних, за часовим інтервалом прогнозування потребує, в першу чергу, ґрунтовного дослідження критеріїв і факторів, що якісно та кількісно визначають строки прогнозування стосовно конкретного об'єкта чи групи однотипних об'єктів.

Література:

1. Мадей З. Долгосрочное прогнозирование развития науки и техники в Польше. // Управление, планирование и организация научных и технических исследований: Труды Международного симпозиума стран-членов СЭВ и СФРЮ (Москва, 1968 г.): В 5 т. – т. 3:

- Вопросы планирования и организации научных и технических исследований. – Издание Всесоюзного института научной и технической информации, 1970. – с. 42-55.
2. Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса. / Пер. с англ., изд. второе, доп. – М.: Прогресс, 1974. – 586 с.
 3. Прогностика. Терминология: Сб. научно-нормативных терминов. / Отв. ред. В. И. Сифоров. – М.: Наука, 1990. – Вып. 109. – 56 с.
 4. Косолапов В.В. Методология социального прогнозирования.- К.: Вища школа, 1981. – 311 с.
 5. Четыркин Е. М. Статистические методы прогнозирования: Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Статистика, 1977. – 200 с.
 6. Эделинг Г. Прогнозирование и социализм. / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1970. – 424 с.
 7. Бестужев-Лада И. В. Социальное предвидение и социальное прогнозирование. // Мировоззренческие вопросы предвидения и времени: Межвуз. науч. сб. – Издательство Саратовского университета, 1986. – с. 28-37.
 8. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования. – М.: Юридическая литература, 1972. – 334 с.
 9. Агамиров К. В. Прогнозирование в теории и социологии права: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1987. – 18с.
 10. Прогнозирование в социологических исследованиях. Методологические проблемы. / Отв. ред. И. В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
 11. Козюбра Н. И. Юридическая наука и перспективное прогнозирование. // Методологические проблемы юридической науки. –К.: Наукова думка, 1990. – с. 55-68.
 12. Ямпольский С.М., Хилюк Ф.М., Лисичкин В.А. Проблемы научно-технического прогнозирования.- М.:Экономика, 1969.- 143 с.
 13. Аванесов Г. А. Основы криминологического прогнозирования: Учебное пособие. – М.: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1970. – 53 с.
 14. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования. – М.: Юридическая литература, 1972. – 334 с.
 15. Ямпольский С. М., Лисичкин В. А. Прогнозирование научно-технического прогресса. Методологические аспекты. – М.: Экономика, 1974. – 207 с.
 16. Стефанов Н., Яхиел Н., Качаунов С. Управление, моделирование, прогнозирование. / Пер. с болг. – М.: Экономика, 1972. – 143 с.
 17. Ксенофонтов М. Ю. Теоретические и прикладные аспекты долгосрочного прогнозирования. // Проблемы прогнозирования. – 2002. – № 2. – с. 3-30.